

ikke uden talent. Den polstrede Ugle er et godt eksempel, og et eksempel til efterfølgelse. Den er netop kommet i nyt optryk (med moderne ud-

derefter udgiverens kommentarer. De er ofte befriende, altid vittige og i det store og hele dræbende for en holdning til kunsten, som ikke er

er paa bindet). Vi anbefaler den til to slags læsere: 1) læsere, som frygter lyrik, og 2) læsere, som skriver lyrik.

sund: Passiv ærbødighed. Paa den ene side viser antologien (bedre end nogen kronik), hvad det er de moderne digtere gør oprør imod hos

BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/
title: *Zurückbleiben. Tryk 1943–2001*

Autor(in)/
author: Erik M. Christensen

Kapitel/
chapter: »Johannes V. Jensens livsopgave«

In: Christensen, Erik M.: Zurückbleiben. Tryk 1943–2001. Berlin: Nordeuropa-Institut, 2001

ISBN: 3–927229–04–0

Reihe/
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 6

ISSN: 0933-4009

Seiten/
pages: 318–331

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin und Autoren.
© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and authors.

Johannes V. Jensens livsopgave

Store digtere taler til vores følelser uden om al intellektuel kontrol. Denne kendsgerning har længe været kendt i vores kultur – og frygtet. Platon skrev, for over to tusinde år siden, at den fornuftige stat simpelthen må beskytte sig mod store digtere. Kommer den store digter til byens port, så skal vi hilse ham, kranse ham og bede ham om at gå videre. Han er farlig, fordi han taler til menneskers følelser uden om fornuften. Fra gammel tid er der strid mellem digtning og filosofi.

Jeg oplevede det forleden i en kirke, hvor et par unge mennesker af mit bekendtskab blev gift. Det er kun fjorten dage siden. Salmerne kaldte tårer frem i øjnene – »Det er saa yndigt at følges ad« – skønt jeg ikke er kristen og sandt for dyden anser kristendommen for en forfærdelig dårskab.

Johannes V. Jensen kendte digtningens mærkværdige væsen, og han ønskede at gøre brug af denne genvej til menneskers følelsesmæssige motivation. Det blev hans livsopgave.

Vi skal ikke her opsøge alle mulige beviser for at det forholder sig, som jeg siger. Vi skal nøjes med nogle markante udtryk for tankegangen, så den kan komme til at stå os klart for øje. Tesen er, at Johannes V. Jensen i sin digtning søger at nå en virkning hos modtageren, snarere end at udtrykke sit eget inderste.

I den fantastiske rejseskildring *Skovene* (1904), som slutter med et stort digt »tilegnet min Ven Helled Haagen« (hvori Johannes V. Jensen som en spøg karakteriserer mesteren, den berusede Knut Hamsun, der lider af udtryksdelirium og ligner viskelæder) siger han ironisk om sin egen færd, at nu må det være nok med at kredse om sig selv, nu gælder det at skabe figuren Johannes V. Jensen:

Jeg længtes efter at fortætte mig ud af mine Drømmetaager, lægge Børsterne og fremtræde som den jeg var, ikke anderledes, men i min Kraft.

Jeg rettede mit Blik frem mod Manddommens Ideal, Orden, Tugt og Komfort. Jeg længtes efter at stille ved Samfundets Legioner, som Led af Kommuniteten.

[*Skovene* (1904) 185-186]

Et halvt århundrede senere sammenfatter han i et roligt tilbageblik grundtanken i sit forfatterskab:

Min Bestræbelse, om man vil aandelige Vane, har været at se ethvert dagligt Fænomen, saavelsom Historien, og Moralen, i Lys af Evolutionen. [...] Selv Skønlitteraturen, som det hedder med en udvasket Glose, lader sig forny derved; et Livssyn der er bestemt af Udviklingen ligger til Grund ogsaa for de digteriske, komponerede Arbejder jeg har udgivet, foruden de naturhistoriske.

Naar jeg ad Omveje som Skribent mener at have fulgt samme Instinkt som hvis jeg var bleven Læge er det fordi jeg har betragtet Verden om mig som et biologisk Problem. Fortolkninger af Udviklingen retter sig mod at virke lægende og helende paa Menneskeheden, betragtet som Individier og Samfund. Mine Bidrag til en Livslære har indtil videre formet sig som en Monolog; men jeg har en Gang sagt, og vil gentage det, at enhver Skribentvirksomhed med Mening i er henstillet Initiativ; man skriver i sidste Instans for at noget skal ske. [*Grundtanken i mit Forfatterskab* (1947), Grafodan offset u.å, ms. 2-4]

Der er her i 1947 ikke tale om en gammel mands efterrationalisering, »nobelpristageren i statue-tanker«, men tværtimod er der tale om at Johannes V. Jensen insisterer på hvad han hele tiden har sagt. Umisforståeligt i det store programskrift fra 1915:

Digterens Opgave er forskellig i Tiderne; for Øjeblikket ligger den i Nødvendigheden af at forvandle Udviklingslærens og den moderne Videnskabs i sig selv blodløse Skema til et Stof for Instinktet og Følelsen. Hertil hører der ikke alene Varme, men Klarhed. [*Introduktion til vor Tidsalder* (1915) 20]

Poesi – maa jeg indtil videre bruge dette Ord for hvad jeg mener. En poetisk Erstatning for den først geografiske, siden religiøse Forestilling om en anden bedre Verden faar man i en ikke egentlig umiddelbar men tilegnet og skærpet Glæde over Tilværelsen, indenfor Grænser, og som den er! [ibid. 65]

Med denne definition af sin livsopgave peger han i 1915 tilbage på den tekst, som er grundmyten i hele værket, nemlig »Forsvundne Skove« fra samlingen *Intermezzo* (1899), trykt første gang i *Politiken* den 23. januar 1899. I »For-

svundne Skove» har vi jo historien om mennesket der gøres til slave ved religionens hjælp, fordi han ikke kender sandheden om sin herkomst. Denne mands sag var Johannes V. Jensens sag: slægtens lange rejse bort fra de dogmatiske forestillinger og frem til en »tilegnet og skærpet Glæde over Tilværelsen, inden for Grænser, og som den er«. En rimelig livsopgave, tør man nok sige. Det morede ham da også, at Gyldendals direktør havde ironisk åndsnærværelse nok til at forære ham et eksemplar af selve *Den lange Rejse* (1908-1922) indbundet som husbibel. Den dyre gave ligger nu i en montre i Johannes V. Jensens hus her i Farsø.

Hvad jeg vil sige, det er, at Johannes V. Jensens forfatterskab ikke er fremlagt for det læsende publikum som et fængslende udtryk for digterens personlige indre, men som lærestykker, objekter for tilegnelse, hjælpemidler.

Det er denne poetik, denne opfattelse af digtekunstens opgave for tiden, som Johannes V. Jensen meget vel kan have tilegnet sig med store forbilleders hjælp; en poetik, som får den unge Hans Magnus Enzensberger (f. 1929) til at håne ham:

Han valgte at tilpasse sig; det var den eneste vej, tilpasningen, som tillod ham at leve af sit arbejde og erhverve sine medborgeres agtelse [...]. Nobelprisen beseglede i 1944 hans kortlivede, hårdt tjente og rent lokale ry. I sin takkeskrivelse til det svenske akademi erklærede han sin poetiske bankerot: »Essensen af mit Forfatterskab foreligger i mine samlede Digte, en Tilbagevenden til det simple Sprog, i bunden Stil, handlende om sunde Ting«, kort sagt, det kan vi slutte af denne bekendelse i det lidet sunde år 1944, en regression. [»Gulliver in Kopenhagen«, in *Akzente. Zeitschrift für Dichtung*, Heft 6, München Dezember 1963, 633 – min oversættelse]

Den gode Enzensberger udelader – uden at markere nogen udeladelse – af sit citat fra Johannes V. Jensens brev til det svenske akademi en sætning, som siger at man gerne må opfatte hans samlede digte »som en Reaktion mod Tidens Baudelaire-forgiftede Maner og poesiforgylde Stil«. Det er en vigtig sætning. Den betyder, at Johannes V. Jensen bevidst har fravalgt hovedlinien i den europæiske modernisme så vel som dens populære tilbageslag i troubadur à la Drachmann. Men hvad der forekommer endnu vigtigere, det er, at hverken Hans Magnus Enzensberger eller nogen anden vil være i stand til at gøre det regnskab op, som Enzensberger fortier. Det lyder: hvad skylder man Johannes V. Jensen til tak for at danskernes lod i 1944 og i 1994 er faldet anderledes ud end tyskernes? En anelse kan man få, når man læser, hvad

den unge litteraturhistoriker Alf Henriques (1906-1976) sagde i sin fakkeltale for digteren på hans 60 års dag i januar 1933, 10 dage før Hitlers magtovertagelse:

[...] at De holdt [Deres] symbol skarpt adskilt fra dets nære og dog fjerne frænde hagekorset, i klog forudseenhed af hvorhen denne kampteori, denne hadets sæd kunde føre, derfor kan dansk ungdom idag ikke være Dem taknemmelig nok. [ms. i Johannes V. Jensens arkiv, Det kongelige bibliotek]

Ejendommeligt belyser det også Enzensbergers begrænsede synsfelt, at den samme Ole Sarvig, som Enzensberger i dette essay om dansk poesi i det 20. århundrede betegner (ibid. p. 635) som den, der i 1943 egentlig først fører dansk digtning ind i dette århundrede, at denne Sarvig lykønsker Johannes V. Jensen med nobelprisen og skriver:

Kære Johannes V. Jensen,
min hjerteligste lykønskning med en tak for, hvad De har været for os alle.
Deres ubekendte
Ole Sarvig
forf. til »Grønne digte« og »Jeghuset«.

Det lille brev er dateret Gammelholm, den 10. november 1944, og det hører til de ikke ret mange breve, som Johannes V. Jensen gemte og afleverede til Det kongelige Bibliotek.

Hans Magnus Enzensbergers forståelse af Johannes V. Jensens værk som et fatalt afkald på digterisk relevans i tiden, en regression, blev et par år senere fulgt op af Jørgen Elbek med bogen *Johannes V. Jensen* (1966). En genial filosofisk forkastelse af produktionen, bortset fra Johannes V. Jensens ungdomsdigtning. Denne gang udløste den velformulerede mangel på sympati en serie rasende reaktioner fra den afdøde digters venner. Glemmt var han ikke, men desværre førte balladen ikke til nogen dybere forståelse af Johannes V. Jensens konsekvente, velbegrundede egenart, som jo er langt fra at være reaktionær, sådan som den står i folkeoplysningens tjeneste i tidssvarende fortsættelse af de store folkeligt anarkistiske forfatterskaber, der bærer Grundtvigs og Ibsens navne.

Johannes V. Jensen er væsentlig skabende. Han har i al beskedenhed selv vidst og sagt, at virkelighed ikke rigtig findes, før den får navn. På har sat mere virkelighed i verden end han. Ikke mange danske forfattere kan med rette have gjort det med hans klare bevidsthed om, at han skabte hvad tiden og eftertiden ville få kritisk brug for. Man kan sammenligne med Ludvig Holberg.

Jeg deler livsanskuelse med Johannes V. Jensen. Ikke rub og stub; men et bedre syn – alt i alt – kender man ikke i dansk eller nogen anden litteratur. Udgangspunktet er rigtigt, nemlig afstandtagen fra kristendommen, kirken, sekterne og det totalitære i det hele taget, ikke mindst fra totalitær politik: fascisme, nazisme, leninisme, bolschevisme, – det er glæden over livet, livet i naturen, ønsket om at forstå det skete og bidrage sit, bevidstheden om at livet er kort og slægten varig, opgaven udvikling på svære betingelser. En livsanskuelse har man ikke bare fra ham, men fra sin tid. *Den* er til gengæld her i landet dybt påvirket af ham. Han afgav i århundredets første halvdel en udstråling, som man i dag ikke rigtig kan fatte umiddelbart; men tag et hadskrift som Alf Larsen, *Ved Johannes V. Jensens død. Et tidsoppgjør* (1951). Det er ikke skriftets indhold af had og kærlighed, det er undertitlen – et tidsopgør! – der er symptomatisk. Og hvad er så, mere præcist og som tiden går og han udvikler sig, Johannes V. Jensens livsanskuelse? Det må man læse ham for at vide. At dele hans livsanskuelse vil sige at føle sig dybt bekræftet i sit rum, når tanken går til ham og når hans værk er nær. Det hører med, at han er tidsbetinget, tager fejl og arbejder sig fri, kører fast og dækker til, røber sig, så godt som nogen. Hans fejl kan man lære af.

Nu, hvor Johannes V. Jensen er død og har været det længe, må det være tilladt at bruge hans person, hans navn som fællesnævner for hans værk, og altså sige at man deler livsanskuelse med ham, skønt man kun mener hvad han efterlod. Og det må være tilladt at søge værket oplyst på alle tænkelige måder, for at forstå ham så dybt og så omfattende, det kan tænkes.

* * *

Johannes V. Jensen levede fra 1873 til 1950.

Det er hundrede år, siden Johannes V. Jensen begyndte at ytre sig på tryk. Digtet, som er første offentliggørelse, stod i tidsskriftet *Journalen* den 1.

januar 1894. Det har titlen »Korsfareren«, og det indeholder program: »Selv vil jeg Jorden, Jorden fra Pol og til Pol«. Digtet kan tolkes som debutantens opgør med tidens to store, de konkurrerende litteraturskoler, den moderne realisme og den nye symbolisme, men lad det bare ligge. Kampglad var han, og han fandt sin opgave.

I løbet af kort tid fik han sig et navn og fik sig etableret som ophavsmand til et par forfatterskaber, som han ikke brød sig meget om. Sagde han siden. Det er dels kynisk spekulation i underholdning, midt mellem Gøngehøvdingen og Nat Pinkerton, og dels er det værker, der lader sig læse som udtryk for subjektiv verdenssmerte. Med *Kongens Fald* (1900-1901) skriver han sig fri, og med *Madame D'Ora* (1904) har han taget opgaven på sig, at skrive resten af sine dage som amerikaneren Frank Norris (1870-1902) havde villet. Norris har i »The Responsibilities of the Novelist« fået det sagt:

For millionerne er livet en afgjort sag, afgrænset af murene i den smalle korridor af forehavender, hvori deres fødder er anbragt. De har ingen horisont. De ser i dag hen til digteren, som de aldrig før har gjort og som de aldrig skal komme til det igen, ser hen til romanforfatteren som den, der skal give dem idé om livet uden for deres enemærker, og de tror på ham, som de aldrig har troet før og aldrig kommer til det igen.

[...] Folket har en ret til Sandheden, som det har en ret til liv, frihed og stræben efter lykke. Det er *ikke* ret, at det bliver udbytet og narret med falske livssyn, falske karakterer, falsk føleri, falsk moral, falsk historie, falsk filosofi, falske følelser, falsk heroisme, falske ideer om selvopofrelse, falsk syn på religion, pligt, færd og færden.

Den mand, der kan nå en kreds af et hundrede og halvtreds tusinde mennesker, der –uoplyste – *tror på hvad han siger*, han har en tung pligt at udføre og et vældigt ansvar at skuldre; og han bør gå til opgaven, ikke med markedsgøglernes letsind, men med alvor, sobert, med bevidsthed om sine begrænsninger, og med al den stædige oprigtighed som han ved gudernes yndest og nåde ejer. [*The Complete Edition of Frank Norris*, bd. I-X, Garden City, New York 1928, VII 7-9 – min oversættelse]

Efterhånden fik Johannes V. Jensen tingene på plads, så godt han kunne. Evnen til at *slå* hårdt og slå sig fri, den tager man ikke længe fejl af. Den gav resultater, som vil blive stående – må man tro – virkelig så længe dansk sprog kan tydes. Men hvad får et menneske til at digte? I nogle tilfælde sikkert indre og ydre spændinger, modsigelser. Johannes V. Jensen er selv modsigelsesrig, og han producerer naturligvis modsigelser, også selvmodsigelser og

bevidste underfundigheder. Han er en vittig mand, på jysk manér, og det er en form som kan misforstås.

* * *

Min kærlighed til Johannes V. Jensen er barnlig. Jeg søger til hans skrifter som til en ældre slægtnings tanker. Han er til stede. Han var yngre, da jeg kom til verden, end jeg var, da min søn Jens blev født. Jeg læser hans samlede produktion, et differentieret, åbent og lukket vidnesbyrd om et følsomt, tankerigt, vittigt, brutalt og blufærdigt menneskes forsøg på at finde sig til rette i tilværelsen og påføre de nærmeste generationer et sandt forhold til den fælles fortid og nutid og til den tid, som skulle komme.

Johannes V. Jensen er troværdig som forfatter. Han kan nok modsige sig selv, og han kan være i modstrid med andre kilder, men han forbliver troværdig. Det er den store digters særlige gave, at han er troværdig, og det er derfor man undtagelsesvis og udtrykkeligt siger at Homer lyver hér, sover dér, og at hér tager Goethe fejl. I digterens troværdighed begrundes man (siden Platon) kritikkens nødvendighed. Skyldes den store digters troværdighed, at man glemmer sin kritik? Jeg er parat til at søge længe, meget længe, før jeg opgiver min tillid, og som regel tror jeg hans ord. Han taler om væsentlige ting. Han fremstiller tider og steder og mennesker og sammenhænge, som jeg ikke kendte. Han er førsterangs, han véd hvad han vil. Han taler om de levende og de døde, om livet og døden for alvor. Han hvisker og råber, taler og synger. Det er jo vanskeligt at være op til øjeblikket, at leve mens man gør det; og endnu vanskeligere at skulle forlade, svigte, ophøre med at være. Og det er vanskeligt at vide besked om den nødvendige død uden at tabe modet i det liv, der *er* – som han sagde. Hvad er der for resten ellers at holde sig til?

De store danske trøstere, som gav og kunne give mod og kraft, var kristne. Efter at man har forstået, at kristendommen er menneskeværk som al anden religion og ikke sandhed i nogen ordentlig forstand, er trøstermændenes virke tit nok skønt, men det er ikke længere troværdigt. De byggede på sand. Og når vi ser, hvad kristendommen som religion i menneskene og som institution i kirkerne gennem de mange århundreder har anrettet! Man vil ikke tænke det, men intolerance, antisemitisme, udryddelse hører med. Vi er alle blevet bærere af den kristne arv på godt og ondt. Den kristne arv vil beherske verden. Den skal ikke være uimodsagt.

Med Johannes V. Jensen har vi et stykke orientering, en tone, en form, et eksempel. Hans værk fastholder, at vi ikke har definitivt besked, og det øver os i at fastholde den glæde, der er, og den glæde som er mulig. Hans værk kommer til kort, hvis man tror at det rummer en sikkerhed ud over for søget på at få os i tale. Det kommer til sin ret som en stemme der taler, på vilkår vi langvejs har fælles, om virkelighed »fra gru til glæde«.

Forfatterskabet forelå naturligvis ikke planlagt i Johannes V. Jensen, da han begyndte. Det kan man ikke tro. Fra gru til glæde, hans egne ord om menneskehedens udviklingsretning, betegner en opgave og en spændvidde som efterhånden går op for ham, som delvis udfoldes i hans værk og som også kan siges at omfatte værket fra først til sidst, endda i den platte forstand »fra gru til glæde«, at hans første store indsats var de 10 (ti) knaldromaner offentliggjort i årene 1895-1898, og at hans »Sidste Sang« har en sidste strofe som vil vare (v-a-r-e) med glæde:

Forbliv som Ekko i en Skov
 en Genlyd af mit Livs Forlov!
 Kun gerne gaar jeg naar jeg maa,
 men lad min Glæde ej forgaa.
 Forbliv for altid i min Sang
 af Livets Lyst en Efterklang,
 en Klang,
 en Klang,
 af Livets Lyst en Efterklang.

[Møllen (1944) 168]

Han vidste, naturligvis, at det ord »altid« altid kun kan betyde al tid, ikke mere. Han var samtidig med Bertrand Russell (1872-1970), og han kunne med hele sit værk have forsøgt at komme til rette med kernestedet i »A Free Man's Worship«, offentliggjort i december 1903, da Johannes V. Jensen var tredive år gammel og stadig i færd med at retningsbestemme sit forfatterskab:

At mennesket er en virkning af årsager som ikke havde nogen forestilling om den konsekvens de fik; at dets oprindelse, dets vækst, dets håb og frygt, dets kærlighed og tro, kun er produkt af atomers tilfældige sammenstød; at ingen ild, intet mod, ingen tankens eller følelsens intensitet kan bevare den enkeltes liv ud over graven; at alle tiders anstrengelser, al hengivenhed, al inspiration, al menneskeåndens ædleste aura er bestemt til udslukkelse i solsystemets

store død, og at hele den tempelbygning, som Mennesket står for, uundgåeligt begravnes under brokkerne af et sammenstyrtet univers – alt dette er, om ikke helt hævet over diskussion, så dog så nær ved at være sikkert, at ingen filosofi, som benægter dette, kan gøre sig håb om at holde. Kun inden for disse sandheders rammer, kun på ubøjelig fortvivlelses faste fundament kan sjælens bolig fra nu af bygges trygt. [Bertrand Russell, *Mysticism and Logic. Including A Free Man's Worship*, London 1986, 10-11 – min oversættelse]

Det facit lå i de kristne guders død. De døde jo længe før, men det blev Nietzsche der kom til at proklamere den pinlige tilstand, så det sad, netop da Johannes V. Jensen begyndte. Mange oplevede sandheden som en befrielse, mange fandt at alt nu var tilladt og ny nihilisme på sin plads, og mange blev forskrækkede over perspektivet: den almindelige opløsning af sæderne på grund af metafysisk kaos; den personlige fortvivlelse i lyset af altings forgængelighed, alting ... alting forgår. Johannes V. Jensens forfatterskab har denne bevidsthed. Det spørger: hvilken natur, eksistens og værdi har verden, fællesskabet og jeget? Der var uhyggelige svar på vej. Filosofisk orientering om gangbare, anstændige standpunkter i tiden og i den kultur, som Johannes V. Jensen til daglig gik i, fås hos Harald Høffding (1843-1931). Vi véd at digteren tidligt tog indtryk af netop Høffdings ord om den kulturkrise, kristendommens fald måtte udløse; Oluf Friis har det i *Den unge Johannes V. Jensen* (1974), bd. I, især side 106-109. En samlet, kortfattet oversigt på første hånd over Harald Høffdings sunde fornuft i årene omkring århundredskiftet er nu hans *Filosofiske Problemer* (1902). Ingenting tyder dog på at Johannes V. Jensen har opfattet sig selv som kolportør af Harald Høffdings filosofi. Det er imidlertid bevidstheden om tidens sygdom, som ytrer sig, slår ind og ud, tidligt og sent, privat, offentligt, akademisk, litterært, mere eller mindre åbenbart. Der ligger en gud eller tre og rådner i folks bevidsthed. Nietzsche blev katolsk på sin egen måde, skrev Johannes V. Jensen.

* * *

Hvorfor skrev og skrev Johannes V. Jensen? Fordi han kunne, fordi han ville vise sig og huskes, fordi han ikke kunne lade være, fordi han behøvede penge, fordi det var en fornøjelse, fordi han ledte efter sjælfuld form, fordi han ville se hvad der kunne siges; men også for at noget skulle ske, nogen svare, verden ændres. »Henstillet initiativ«, har han kaldt det, som sagt.

Han tog ordet og han gav det belærende fra sig. Det har man fundet ringe, og en morsom digter – Per Højholt (f. 1928) – har en femten-seksten år efter hans død kaldt ham for en »vejmølle-frontkæmper«, et udtryk der dengang i tredserne endnu kunne forbinde tanken på Don Quijote med erindringen om Hitlers krig. Kæmpede Johannes V. Jensen mod vejrmøller? På Hitlers side var han aldrig. Danske stalinister, som fastholdt sammenhængen, ja efter ordre byggede på væsensfællesskabet mellem kapitalisme og fascisme, har undret sig over at den U.S.A.-fascinerede Johannes V. Jensen ikke blev bekendende fascist eller nazist eller Hitler-beundrer som sin tidligt beundrede ven, Knut Hamsun (1859-1952). Man har overset, at han distancerer sig udtrykkeligt fra Hamsuns livssyn og selviscenesatte digterrolle allerede i 1904. Man har sammenstillet udvalgte citater, som det kræver et solidt kendskab til Johannes V. Jensens forfatterskab at tilbageføre til den rette kontekst. Især de mange ord af digteren om »Race« har man kunnet få sig til at betragte i sammenhænge, som han andetsteds, i tide, og godt nok udtrykkeligt har distanceret sig fra:

Triskelen er et Solmærke og Ildtegn, en anden Form for Hagekorset, knyttet til den hellige Ildboringskunst, et Frugtbarhedssymbol, Ildens Undfangelse, meget direkte forstaaet af den primitive Mand, siden udvidet over i andre Symboler, Hjulet, Solen, Rotationen, Universet, Menneskeaaanden; og alle Symbolerne under et er det jeg har valgt i det Bomærke jeg bruger. Hagekorset valgte jeg ikke, det er knyttet til Forestillinger om et arisk Begreb som jeg ikke tror paa og til halvdannede Raceteorier, Konkurrence-Antropologi, Hadets Sæd, jeg ikke deler.

Triskelen som Symbol fører ind i en aldeles omfattende Verden. Det rummer i Dybden den opadstigende Verdensforklaring, lige fra Urmandens første Kunster og Fortolkninger deraf, til vor egen Tids Syn paa Himmelsystemet, Ild og Omdrejning; og i Bredden gaar det tværs over Nation, Sprog og Race, over alle geografiske Grænser, lige ind til Arnen, hvor Mennesket bor og hvor Mennesket koger og varmer Hænderne over en Ild; det er din Broder. Med saa simpelt et Tegn for Øje kan man øve sig i aldrig nogensinde at udelukke Nogen fra den Arne man holder Ild paa selv. [*Æstetik og Udvikling* (1923) 114-115]

Johannes V. Jensen er ikke uangribelig. Han er især politisk anstødelig fordi han stedvis udtrykkeligt (som vi andre måske i praksis?) ikke deler den opfattelse, at ethvert menneske er ubetinget, ubegrænset værdifuldt eller ubetinget lige så værdifuldt som ethvert andet menneske. Hans darwinisme er alligevel ikke nogen socialdarwinisme, som retfærdiggør junglelov i landet.

Tværtimod er hans udviklingslære forpligtet på livslangt medarbejderskab i retning af humanitet. Han ser med andre ord en retning i udviklingen, som han vil fremme, og det giver ham en målestok i hænde, så han kan vove påstande eller hypoteser om udviklingstrin, også hvad mennesker og racer angår. Belært af udviklingen lader han endelig i sin sidste bog (som beskriver udviklingen) begrebet race træde helt tilbage og sluttelig relativere til et abstrakt synspunkt:

Jo længere man tænker over Udviklingen, som den gaar for sig for vore Øjne, des mere fængsles man af Variationen, lige indtil Individualiseringen, af alt Levende, i Modsætning til Indtrykket af Art eller Race. Arten er noget af en Abstraktion, Individerne er hvad man ser. [*Tilblivelsen* (1951) 430]

Bestræbelsen var human, gennemgående. Den er tilgængelig sammenfattet i de store bøger om evolution, ikke uden selvfølelse, med bevidsthed om et kritisk forhold til tiden:

De skolede Videnskaber fortaber sig i stigende Grad i en Forgrening, uundgaaeligt, i Betragtning af den Intensitet og det Forbrug af Tid hver enkelt Specialitet kræver. Men Grundstammen i al Viden, almindelig human Oplysning, staar i Fare for at gaa tabt derved. Forsøget paa en samlet universel Tilegnelse af et vidt fordelt Stof overtages derfor lejlighedsvis af Outsidere, som den knirkende Videnskab ikke er i Selskab med, og som den undertiden omfatter med en faglig Jalousi. At Videnskaben alligevel forbliver sidste Instans maa fastholdes, her er Mineringsarbejdet gjort, og Videnskaben har sit Maal i sig selv, den er ikke at røre. Men det maa ogsaa hævdes at en Side af det videnskabelige Arbejde vender mod Offentligheden, almindelig Dannelse, som fra Tid til anden ønsker at vide hvor den staar og at indrette sin Livsopfattelse derefter. Kundskab er ikke sand Kundskab før den er omsmeltet i Æstetik, eller hvis det er et frygtet Ord saa lad os sige Livsanskuelse, og er det ogsaa mistænkt, saa kort og godt Menneskelighed, fordøjet Viden der er gaaet over i vor Adfærd.

Alt hvad der angaar Evolution og Arvelighed er endnu Skole, og skal forblive det, men Evolution gaaet i Fantasien som en Gennemsigthed overfor Livet og dets Oprindelse er mere, det er en Lykke, Følelsen af at være indvokset i alt hvad der er hændt alt Liv paa Jorden. [...]

Tidligt indordnede jeg mig som Discipel under dem for hvem Klarhed gik over alt andet i Tilværelsen, med al den Begunstigelse der føles naar ens Tilbøjelighed falder sammen med ens Arbejde, og med Bevidstheden om at det Lys man har modtaget fra andre, det har man efter Evne bidraget til at sprede til atter andre igen.

Mens dette noteres, i Oktober 1941, kan Verden ikke anskues i normale Tilstandes Tegn. For mit Vedkommende tog jeg i disse urolige Aar min Tilflugt til en afsides almindelig Revision af Menneskehistorien, ad Baner over og under Spasmen i Tiden, Baner der lader sig efterspore i Udviklingens Forløb som det Blivende, i en Fortid, og som man har det Haab ogsaa vil gøre sig gældende i en Fremtid man ikke skal se. [*Vor Oprindelse* (1941) 323-324]

* * *

Visse emnekredse forbliver centrale i forfatterskabet. Det ser ud til at Johannes V. Jensens darwinisme er et led i en større sammenhæng, svarende til den monistiske platform som Darwins meget prominente tyske tilhænger og formidler, Ernst Haeckel (1834-1919) står på:

Enhedsfilosofien, det vil sige *monismen*, er hverken ekstremt materialistisk eller ekstremt spiritualistisk, men står som forsoning og sammensmeltning af disse modsatte principper, fordi den overalt fatter hele naturen som enhed og overalt kun anerkender virksomme årsager. Dobbeltfilosofien derimod, det vil sige *dualismen*, holder natur og ånd, stof og kraft, verden og gud, uorganisk og organisk natur for adskilte, grundforskellige og uafhængige eksistenser. [Ernst Haeckel, *Anthropogenie oder Entwicklungsgeschichte des Menschen: Keimes- und Stammes-Geschichte*, Leipzig 1891, 867 – min oversættelse]

Johannes V. Jensen er monist.

Døden er næsten altid nærværende hos Johannes V. Jensen. Det kan have været sådan i hans sind; men det er også tænkeligt at han fra først af har indset, at døden som anfægtelse må skulle indordnes af den enkelte i den enkeltes egen verden, før livssynet og handlingerne kan undgå angreb af panik og vilkårlig dogmatik, morbid forførelse, latente farer i stor stil i det industrialiserede massesamfund. J. P. Jacobsen, Darwins oversætter, som har lånt sprog til Johannes V. Jensens allerførste digt, var den første danske digter som anskueliggjorde den nye sårbarhed efter kristendommens fald, meget tydeligt i *Niels Lyhne* (1880). Man kaldte den en dødebog.

I mine øjne er døden så langt fremme i forgrunden hos Johannes V. Jensen som det overhovedet kan lade sig gøre. Vel får vi aldrig direkte adgang til et andet menneskes tanke- og følelsesliv, hverken i snæver eller vid forstand, men vi får hos den store skribent en litterær figur, en stemme givet,

som illuderer en sådan adgang. Figuren *er* ikke Johannes V. Jensen, men den illuderer:

Der tales med Utilfredshed om vor Tids *mekanistiske* Verdensopfattelse; en berømt engelsk Fysiker meddeler Pressen, at han nu ad kemisk, fuldt betryggende Vej er paa Spor efter »Sjælen«, en fransk Filosof »Ny-Idealisme« drøftes; Ansigterne er kort sagt vendt hen i Retning af noget som vel ikke skal være Kristendommen eller et Liv efter dette, men som smager kendetligt deraf. Hvad mig angaar maa jeg tilstaa at jeg endnu bekender mig til den gamle, lidt mistænkeliggjorte »Darwinisme«, jeg tror paa en materiel Verden og ikke paa noget andet eller mere.

For mig maa Verden ogsaa gerne være af aandelig Natur, jeg ved den er det i det Øjeblik den drøftes. *Alt* er forsaavidt af aandelig Natur som det der udveksles mellem Mennesker grunder sig uhaandgribeligt i Erkendelsen; men da Bevidstheden nu en Gang er knyttet til Organer af materiel Oprindelse maa vi ogsaa i aandelig Funktion vende tilbage til os selv som Mennesker og er saa ved Materien igen. Saa længe man med sin højre Haand kan klappe Jorden, saalænge er Verden et Stof, og kun de intellektuelle Figurer hvorunder vi grupperer vore Erfaringer med Hensyn til Stoffet kun de falder ind under Begrebet Aand. Denne Definition medfører ikke Foragt hverken for den ene eller den anden Kategori. Til syvende og sidst er Aand og Stof naturligtvis et og det samme. Den aandelige Verden man taler om, enten som tidligere »hinsides«, eller nu i mystisk-evolutionær Betydning, altsaa formodentlig en Gang naar vi bliver fine nok til den; den *er* for Haanden, her, paa Stedet, og har altid været det.

En saadan Udødelighed er det jeg finder udbredt i en Duft. Den er i Stærrens ekstatiske Sang om Foraaret, hvilken anden Udødelighed skulde Stærnen ellers have? Den er i Elskov. Det korte Liv vi har, skulde det være det hele, hvis vi ikke var i Stand til at leve andres Liv med, alle Tiders Liv?

De gamle Nordboer trøstede sig med at Ryet skulde overleve dem, jeg finder en Erstatning i at leve med de Døde; den Higen efter mere Liv hvormed de sank tilbage i Jorden den har vi arvet, i den fortsætter vi deres Liv, det er deres Udødelighed og det er vor. Der er et Venskab i Verden som vi overtager fra Fortiden og som vi skal levere fra os til en Tid der kommer.

Den hele Jord og alle Mennesker fra Urtiden og op til os selv, det er et eneste stort Nu, og i det henrykte Nu er Evigheden. Jo mere dødeligt man anlægger sit Liv jo nærmere er man Midten af Universet og Evigheden. Det lyder som et Dogme, men skulde være en Naturkraft. [*Introduktion* (1915) 166-167]

Dette venskab i verden, som faktisk findes, tjente han. Det kan påvises helt i overfladen mange steder i forfatterskabet, i prosa og – som han sagde – i bunden form. Det er det venskab han også giver stemme i så almen en form som i timeslagets strofe af digtet »Raadhusklokkerne«, til daglig erindring:

Alting forgaar.
 Alting forgaar.
 Elsker du mig?
 Jeg elsker dig.

[*Paaskebadet* (1937) 130]

Strofen dukker op i en myte, så tidligt som 1908, til afløsning af ulidelig bimen fra byens kirkeklokker, og den kvæger »Den gamle Trold«. Henfarne slægters ven, og kommende, sådan findes han i sine skrifter. Man kan sige funktionen rent ud med hans egne ord – og han skal her have det sidste:

Siden Darwin er der kun gaaet et Par Menneskealdre, men foran os ligger Aarhundredet, bag det det enogtyvende, vore Børns og Børnebørns Tid; den kendte Historie er ikke 5000 Aar gammel, men i 100,000 Aar skal Jorden staa og Folk leve paa den, det er ingen populærvidenskabelig Roman, ingen Ting er mulig andet.

Og de der kommer efter os skal leve Livet som de arver det fra vor Haand, Væsner af vor Rod, med Træk af deres Mødre, som vi har elsket – skal de gaa grædende og uden Skæbne, skal de splitte hverandre ad?

Med Venskab tænker vi paa dem i Fortiden der havde Slægtsfølelse nok i en ubevidst Form til at bygge Tilværelsen op, ud over egen Eksistens, saa at den naaede os ubeskadiget, lad os give dem der kommer efter os Venskabet i Arv, helt, eller en hel Rest deraf, saa meget vi kan, tage Strømmen fra dem der kom før os med den ene Haand og give den til dem der kommer efter os med den anden, staa i Kæden, en fængslet Stilling, men saa er man et Menneske, selv om man er navnløs; udenfor Kæden er man en Hungersperson og forstyrrer Natten med sine Skrig. [*Evolution og Moral* (1925) 66]

[1994]